

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
«__» _____ 20__ р.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ**

кваліфікаційна робота
студентки групи ЗСП-м-22
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Митко Ольги Олександрівни

Науковий керівник: асистент
Лисоконь Ілля Олександрович

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, _____,
розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться « » _____ 2023 року об _____ годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: навчальний корпус № 4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд. 79А.

Науковий керівник: асистент
Лисоконь Ілля Олександрович,
помічник ректора з перспективного розвитку
Криворізького державного педагогічного
університету

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент
Размолодчикова Іванна Вікторівна
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи Криворізького державного
педагогічного університету

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (_____).

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	
1.1. Поняття «ціннісних орієнтацій» в психолого-педагогічній площині	10
1.2. Особливості підліткового віку.....	14
1.3. Аксіологічний підхід як основна для формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді	18
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ	
2.1. Визначення ціннісних орієнтацій старшокласників (на прикладі Криворізького Центрально-Міського ліцею).....	23
2.2. Соціально-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій старшокласників	26
2.3. Розробка програми формування ціннісних орієнтацій старшокласників	31
Висновки до другого розділу	33
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
3.1. Аналіз результатів реалізації програми формування ціннісних орієнтацій старшокласників.....	34
3.2. Методичні рекомендації педагогам та батькам з підвищення рівня ціннісних орієнтацій старшокласників	37
Висновки до третього розділу	39
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	43
ДОДАТКИ.....	46

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному світі багато негатива, який породжує неправильні установки серед дітей та молоді. Через екрани телевізорів та смартфонів наші діти спостерігають за проявами насилля, безкарності та інших явищ. Відсутність відповідних фільтрів з боку батьків, вчителів та в цілому держави породжує багато проблем серед підлітків, особливо коли мова йде про ціннісні орієнтації останніх.

Сьогодні важко визначити той перелік ціннісних орієнтації підлітків, якими вони оволодівають у процесі дорослішання, адже в процесі виховання активно бере участь інтернет – уся інформація, негативна реклама, пропагування куріння, проституції та інших деструктивних явищ, на які діти підліткового віку звертають свою увагу. Тому важливо на рівні сім'ї та школи зробити все можливе для того, щоб у дітей були сформовані правильні ціннісні орієнтації для подальшого життя.

Родина – це перше оточення дитини, перші агенти її соціалізації. Від сімейних традицій, рівня освіченості та виховання самих батьків залежить формування найперших ціннісних орієнтацій дитини – повага до старших, любов до Батьківщини, турбота про тварин, шанобливе ставлення до своїх речей тощо. Від того, які в сім'ї панують взаємини, напряду залежить формування тих чи інших ціннісних орієнтацій дитини.

Ще одним важливим агентом соціалізації дитини є заклад освіти та дитячий колектив. І заклад дошкільної освіти, і школа, і навіть у вищій школі продовжується формування ціннісних орієнтацій особистості. це говорить про те, що освітній процес на усіх рівнях має здійснюватися на засадах аксіологічного (ціннісного) підходу.

Серед науковців проблему аксіологічного підходу активно розробляють Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, І. Волощук, Н. Гузій, В. Давигора, І. Зязюн, М. Каган, В. Краєвський, В. Крижко, С. Максименко, С. Максименко, І. Маноха, В. Огнев'юк, О. Олександрова, В. Оржеховська,

Є. Татарчук, Н. Побірченко, В. Роменець, В. Сластьонін, О. Сухомлинська та інші.

Вивченням педагогічної аксіології займаються М. Бровко, С. Гончаренко, Т. Калюжна, Л. Левчук, М. Михальченко, О. Уваркіна, І. Немчинов, Т. Шестакова та інші.

Особливості підліткового віку розробляють такі науковці як: Л. Губерський, С. Гончаренко, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кремень, В. Кушерець, М. Култаєва, Л. Левчук, М. Михальченко, І. Надольний, В. Огнев'юк, І. Предборська, І. Радіонова, І. Степаненко, Н. Ткачова та інші.

Формування ціннісних орієнтацій підлітків досліджують В. Василенко, Л. Ведернікова, В. Денисенко, М. Марчук, О. Окладна, О. Отич, О. Ручка та інші.

Ціннісні орієнтації – це компонента певної структури особистості, яка віддзеркалює життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, та являє собою серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань. Тут варто наголосити, що проблему ціннісних орієнтацій розробляють багато наук, вивчаючи різні аспекти цього феномену, зокрема: філософія, педагогіка, психологія, соціологія, політологія, правознавство, етика тощо.

До прикладу, науковець Н. Антонова зазначає, що ціннісні орієнтації — це своєрідний центр, у якому сходяться пошуки соціологів, соціальних психологів і психологів [1]. Очевидно, що саме цим й обумовлюється таке розмаїття потрактувань.

Формування ціннісних орієнтацій непростий процес, що вимагає багато зусиль із різних боків. Основним критерієм успішності процесу формування ціннісних орієнтацій є результат взаємодії особистості із навколишнім середовищем, зокрема соціумом.

Зважаючи на те, що ціннісні орієнтації особистості є невід'ємним показником рівня її соціалізації, вважаємо найбільш доцільно вивчити питання формування означених орієнтацій в учнів старших класів в умовах

закладу освіти. По-перше, підлітки – найбільш вразлива соціально-демографічна категорія людей, по-друге, в умовах дистанційної освіти процес виховання став більш утрудненим, що в свою чергу негативно впливає на поведінку, рівень здобуття знань учнів. До того ж, складні соціально-економічні та політичні умови в державі зобов'язують батьків більше працювати, відповідно менше звертати увагу на проблеми власних дітей. Це породжує покоління мало вихованих, відчужених підлітків, які дезорієнтовані у реальності, адже проводять переважну більшість часу у світі віртуальному.

Аналіз наукових доробків дослідників проблеми формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти засвідчив прогалину саме в питанні створення відповідних соціально-педагогічних умов в умовах освітнього середовища, тобто підґрунтя для ефективного формування ціннісних орієнтацій. Тож, вважаємо актуальною обрану тему дослідження: **«Соціально-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій старшокласників»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз поняття «ціннісні орієнтації» в психолого-педагогічній літературі;
2. З'ясувати особливості підліткового віку;
3. Уточнити роль аксіологічного підходу в освітньому процесі;
4. Визначити комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників;
5. Розробити та перевірити програму формування ціннісних орієнтацій старшокласників;
6. Надати методичні рекомендації педагогам і батькам щодо формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Об'єкт дослідження: освітня діяльність на засадах аксіологічного підходу.

Предмет дослідження: комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Задля досягнення мети та виконання сформульованих завдань було використано комплекс загальнонаукових і суто педагогічних **методів дослідження**, а саме:

- *теоретичні* – вивчення й аналіз наукової літератури, синтез, узагальнення інформації;
- *емпіричні* – індивідуальне та групове опитування, анкетування, спостереження, бесіда.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників став основою для розробки програми відповідних заходів та можливості впроваджувати педагогами закладів освіти означену програму для учнів, зокрема старших класів, в умовах освітнього середовища та на засадах аксіологічного підходу.

Наукова новизна дослідження:

- *вперше розроблено* програму формування ціннісних орієнтацій старшокласників;
- *уточнено* роль аксіологічного підходу в освітньому середовищі сучасної учнівської молоді;
- *надано* методичні рекомендації педагогічним працівникам та батьків учнів з формування ціннісних орієнтацій в умовах освітнього середовища.

Апробація результатів дослідження.

1. Митко О. Аксіологічний підхід як основна для формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць* [електронний збірник] /редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І.

Лисоконь, З. Мірошник, І. Размолодчикова та А. Зичков. Вип. 5. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 157 с. С. 148 – 151.

База дослідження. Криворізький Центрально-Міський ліцей Криворізької міської ради Дніпропетровської області.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття «ціннісних орієнтацій» в психолого-педагогічній площині

Людина набуває життєвого досвіду протягом усього періоду свого існування, відповідно формуються її ціннісні орієнтації. Цей складний процес залежить від багатьох факторів, зокрема це сім'я та стосунки з рідними, оточення (школа, робота, коло друзів тощо), політичні погляди та багато чого іншого. Разом з тим, варто говорити про те, що ціннісні орієнтації можуть змінюватися протягом життя, що ще раз підкреслює залежність їх формування від моменту, в якому це відбувається.

Проаналізуємо поняття «ціннісні орієнтації» з позицій різних наук.

Питання життєвих цінностей сягає своїм корінням в давні часи Аристотеля, Геракліта, Цицерона, Гегеля та багатьох інших знавців людського. Для філософії характерними є дефініції «моральність», «сором», «гідність», «життя» та інші. Згідно з філософською думкою, цінності можуть бути як позитивні (дружба, чесність, відданість, доброта, гуманність, толерантність, щедрість, емпатія тощо), так і негативні (підлість, жадібність, злість, гордість, нахабство, чванство тощо). тобто, філософія трактує цінності як життєві набуті компетентності, а вже які вони – позитивні чи негативні, корисні чи навпаки шкідливі – залежить від самої людини та її поглядів на ці цінності.

Як зазначає Н. Ничкало, витоки теорії цінностей слід шукати ще у давніх педагогічних концепціях. В центрі уваги педагогічного вчення постає не лише природа, але й людина, яка почала досліджувати, вивчати саму себе, пізнавати себе і своє мислення [17]. Педагогічну складову ціннісних орієнтацій досліджують О. Біда, С. Гончаренко, М. Гриньова, А. Іванченко,

В. Кремень, Н. Кузьміна, В. Моляко, В. Рибалка, А. Сбруєва, С. Сисоєва, М. Ярмаченко та інші.

З позиції педагогічної науки ціннісні орієнтації розглядаються як певні структурні компоненти особистості, на які можна впливати з метою формування, удосконалення, корекції за потреби. Під час педагогічного впливу на свідомість здобувача освіти, можна чітко прослідкувати процес формування ціннісних орієнтацій. Він буде відображатися в поведінці, способах комунікації особистості, ставленні до оточуючих тощо.

Цінності в цілому являють собою сукупність знань та переконань, що визначають безпосередньо вектор розвитку особистості, її поглядів, систему цінностей і моральних норм, а також внутрішня основа відношень людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного і духовного порядку [9].

Ціннісні орієнтації у структурі педагогічної діяльності тісно пов'язані з пізнавальними та вольовими якостями особистості. У процесі спільної педагогічної діяльності складаються професійні ціннісні орієнтації. Розвинуті ціннісні орієнтації особистості – це показник її зрілості та сформованості [11].

Далі розглянемо поняття «ціннісні орієнтації» з позиції психології.

З позицій соціально-психологічного аспекту проблемою ціннісних орієнтацій активно наразі займаються такі вітчизняні психологи, як: К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, К. Бондар, Є. Гергель, Б. Круглов, О. Леонтєв, Б. Ломов, З. Мірошник, О. Чаркіна, О. Шестопалова та інші.

У психологічній науковій школі розуміють ціннісні орієнтації як відносно стійку, соціально обумовлену спрямованість особистості на ті чи інші цілі, що мають для неї визначальне значення, та на певні способи їх досягнення, що виражаються у вигляді будь-яких особистісних якостей, моделей поведінки і такими, що є відносно незалежними від соціальних ситуацій [10].

С. Драч, вивчаючи проблему формування ціннісних життєвих орієнтацій молоді відмічає, що юнацький вік – сенситивний для утворення ціннісної орієнтації в якості стійкої особистісної властивості. «Саме в цьому віковому періоді закладається здатність об'єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію в житті вже дорослої людини. Провідною в цей час є навчально-професійна діяльність, в якій реалізується готовність юнака до самовизначення і яку вважають психічним новоутворенням цього віку. Адже юнацький вік є тим періодом життя, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя в якості суб'єкта власної діяльності» [7, с.28].

Як ми вже зазначали вище, формування ціннісних орієнтацій особистості напряму залежить від рівня і способу її соціалізації. Як зазначає психолог А. Маслоу, автор відомої піраміди цінностей, ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації особистості внаслідок проникнення суспільної інформації в її індивідуально-психологічний світ. Спочатку молода людина набуває досвіду попередніх поколінь через сім'ю, традиції та менталітет своєї країни або території проживання, набуваючи загальноприйнятних моделей власної поведінки. І пізніше набуває власного досвіду, який допомагає цій особистості адаптуватися в мікросередовищі. А. Маслоу стверджує, що формування особистості відбувається завдяки соціальному впливу, адже силі суспільства нічого не може протидіяти [14, с. 272].

Отже, психологи сприймають ціннісні орієнтації особистості як її внутрішню характеристику, спосіб сприйняття та взаємодії об'єктивної дійсності.

Варто сказати, що ціннісні орієнтації вивчаються і з позиції соціології (ієрархія пов'язаних між собою цінностей, які задають вектор людського розвитку), економіки (моделі економічної поведінки особистості),

правознавстві (детермінанти поведінки) та інших науках, що так чи інакше стосуються людини.

Таким чином, ми можемо унаочнити опрацьований матеріал щодо визначення поняття «ціннісні орієнтації» у наукових площинах.

Рис. 1.1. Поняття «ціннісні орієнтації» в науковій площині

У межах нашого дослідження важливо звернути увагу на соціально-педагогічний аспект поняття ціннісних орієнтацій. Досліджуючи підлітковий вік в умовах освітнього середовища, ми говоримо про формування ціннісних орієнтацій учнів саме в колективі. Адже соціально-педагогічна робота, як правило, це групова або колективна діяльність, спрямована на розвиток певних позитивних якостей особистості. у соціально-педагогічному аспекті ціннісні орієнтації ми розуміємо як набуті, соціально прийнятні установки, правила, обов'язки, традиції, яких особистість дотримується або не дотримується у силу рівня своєї соціалізації та виховання.

У наступному підрозділі кваліфікаційної роботи звернемо увагу на підлітковий вік, визначимо його особливості та закономірності.

1.2. Особливості підліткового віку

Протягом усього життя людина змінюється, це проявляється як у зовнішніх ознаках, так і у внутрішніх. До зовнішніх ми відносимо антропометричні показники (зріст, вага), стан шкіри (з віком шкіра втрачає пружність та еластичність), волосся (з віком з'являється сивина). До внутрішніх ознак ми відносимо набуття соціального досвіду, інтелектуальний розвиток, психічні процеси, пов'язані із віковими особливостями.

Підлітковий вік – один із найважливіших та найнебезпечніших періодів життя людини. Перш за все, визначимо вікові межі підлітковості. На сьогодні існує багато періодизацій підліткового віку. Можна зустріти такі межі: від 10 до 14 років, від 11 до 15 років, і навіть від 10 до 19 років. Очевидно, що однозначно визначити межі підліткового віку практично неможливо, адже в залежності від того, з якою метою це робиться.

Варто сказати, що європейські країни теж досить суттєво різняться в визначенні підліткового віку, тож ми притримуємося власної позиції та зважаючи на педагогічний досвід спілкування із учнями визначаємо підлітковий вік у межах від 10 до 16 років, тобто процес навчання в середній та старшій школі. Ми розуміємо, що підлітковий вік межує із молоддю, до якої в Україні відносять осіб від 14 до 35 років. Тож, на перетині юності та молодості закінчується підлітковий вік особистості, у якої, на наше переконання, вже має бути сформовано певна сукупність ціннісних орієнтацій, налагодження комунікативних зв'язків тощо.

Підлітковий вік, перш на все, характеризується такими визначальними ознаками: антропометричне формування, період статевого дозрівання, емоційна нестійкість, формування моральних переконань тощо. Опишемо кожен із цих ознак більш детально.

Антропометричні показники – це усе, що стосується фізичного тіла: маса тіла, зріст, волоссяний покрив, м'язова тканина, ширина плеч у хлопців та

ширина тазових кісток у дівчат. В підлітковому віці ці показники значно збільшуються і увиразнюються. Збільшується маса тіла у підлітків, хлопці стають більш мужніми, що їх кардинально відрізняє від дівчат за статуєю.

Період статевого дозрівання припадає також саме на підлітковий вік. Тут чітко виражаються такі ознаки: збільшення волосяного покриву як у хлопців (обличчя, пахви, ноги, низ живота, груди), так і у дівчат (пахви, лобок), що пояснюється різкими гормональними стрибками. Гормони напряму впливають на фізіологічну та психо-емоційну будову особистості. Тобто, в період статевого дозрівання підлітки можуть бути то занадто плаксиві, то занадто агресивні. Ці перепади настрою залежать від гормонального фону.

Цим самим можна пояснити і нестійкість підліткової психіки, і, як наслідок, емоційного стану. Саме тому вони потребують більше турботи, більше уваги з боку батьків та інших дорослих. В цей час надзвичайно важливо багато говорити з дитиною підліткового віку про зміни її тіла, про гормони, про статево дозрівання, про зміни настрою. Якщо підліток буде розуміти причину таких своїх змін, йому буде простіше справитися і прийняти це дорослішання.

Формування моральних переконань у підлітковому віці напряму залежить від оточення. В цей період життя дитини варто пильно слідкувати за колом спілкування: саме в підлітковому віці хлопці і дівчата прагнуть проявити свою незалежність, дорослість. Нерідко в знак протесту вони вперше пробують вживати алкоголь, наркотичні речовини, палять цигарки. Такі негативні дії підтримуються саме компанією. Тому важливо вберегти підлітків від впливу таких компаній, представників різноманітних субкультур тощо. Моральні переконання можуть бути сформовані у підлітка як наслідування дорослих. Першочергово це батьки. Від того, як себе поведуть дорослі члени сім'ї, залежить поведження і їхніх дітей.

В підлітковому віці дитина вже здатна самотійно давати оцінку певним явищам і подіям у своєму житті, проте, як свідчить практика, все ж

таки провідну роль відіграють дорослі – своїм прикладом, моделлю поведінки в сім'ї, з іншими людьми, в колективі, вони транслують ті моральні переконання, які притаманні їм самим. Так відбувається формування перших, інколи не усвідомлених повністю, моральних переконань підлітків.

Важливим агентом соціалізації підлітків і, відповідно, важлива участь у формуванні ціннісних орієнтацій учнів, належить закладам освіти, а саме педагогічним працівникам. Підлітки багато часу проводять в школі, відповідно багато спілкуються між собою в класному колективі та з педагогами. Суттєвою ознакою підліткового віку є їхнє прагнення знайти собі дорослого друга, з яким би були довірливі стосунки, до кого можна б було звернутися за порадою або ж просто поговорити. Як свідчить статистика, підлітки не завжди знаходять таку людину серед батьків. Це пояснюється різними факторами.

Перш за все, низькою освіченістю самих батьків, які не усвідомлюють своєї ролі та важливої місії допомагати своїм дітям проходити усі стадії дорослішання.

Ще одним фактором є те, що батьки в нинішніх надскладних соціально-економічних умовах просто не мають часу для спілкування із власною дитиною, змушені працювати, щоб забезпечити існування сім'ї. негативним фактором також є діджиталізація. Саме в питанні міжособистісної комунікації підлітків постійне проведення часу в соціальних мережах є показником низької соціальної активності, комунікації тощо. підліткам, які багато часу проводять в мережі, набагато важче знайти друзів, і навіть заговорити із незнайомою людиною в реальному житті. Такі діти характеризуються низьким рівнем комунікативної активності, що в свою чергу, створює перешкоди на їхньому шляху в пошуках друзів.

Встановлення комунікативних зв'язків також є ознакою підліткового віку, коли зароджується дружба, приятельські стосунки, настає період першої закоханості. У цьому віці важливо, щоб дитина вміла шукати спільне

між людьми, була здатною на компроміси, уміла будувати комунікативний акт, а також могла встановлювати кордони – особисті, в спілкуванні з однолітками та дорослими. Для дітей цього віку важливо відчувати себе захищеними, а це завдання для батьків та педагогів – навчити дитину виставляти межі для себе та дотримуватися правил поведіння із іншими людьми.

Таким чином, аналіз підліткового віку дав змогу визначити ряд особливостей, притаманних саме цій віковій групі.

На рис. 1.2. представлено особливості здобувачів освіти підліткового віку.

Рис. 1.2. Особливості здобувачів освіти підліткового віку

В закладі освіти провідну роль у формуванні ціннісних орієнтацій здобувачів освіти відіграють класні керівники, вчителі-предметники, соціальний педагог та практичний психолог. Неможна визначити, хто з педагогічного колективу більше має впливу на учнів, а хто менше. Тому

важливо, щоб такий вплив через м'яке навіювання, власний приклад передавали усі педагогічні працівники. Для цього вчителів треба небагато:

- знання вікової психології;
- любов до дітей;
- гуманізм та емпатія;
- добре серце та співчуття.

Про особливості аксіологічного підходу в освітньому процесі піде мова в наступному підрозділі кваліфікаційного дослідження.

1.3. Аксіологічний підхід як основна для формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді

Сучасна освіта орієнтована на європейську освітню архітектуру, що визначає подальший стратегічний розвиток національної освіти. Так, можемо констатувати, що позитивним є впровадження проєвропейського компетентнісного підходу, що передбачає в процесі навчання здобуття учнями та студентами не лише знань, але й набуття відповідних компетентностей – загальних, спеціальних, ключових. Отже, компетентнісний підхід – це орієнтація освітнього процесу на оволодіння визначеним набором компетентностей здобувачами освіти.

Ще одним сучасним підходом в освіті сьогодні визначено технологічний. Технологія – це спосіб досягнення заздалегідь спланованого результату шляхом виконання певної сукупності кроків, тобто технологією ще можна назвати усі способи, засоби, форми методи досягнення результату у визначеній справі.

Технологічний підхід є сьогодні вимогою часу, все в нашому житті побудовано на технологіях – в освіті, науці, техніці, політиці, соціальному житті тощо.

Варто також згадати такі підходи як:

- інноваційний (орієнтація освіти на передові досягнення науки та техніки, впровадження новітніх технологій навчання тощо);
- інформаційно-комунікаційний (спрямованість освітнього процесу на використання сучасних технологій задля підвищення рівня успішності здобувачів);
- інтерактивний (забезпечення суб'єкт-суб'єктного навчання, коли вчитель і здобувач освіти є рівними учасниками процесу, партнерами в навчанні та соціалізації);
- системний (навчання в системі та за систематичним планом, що дає переваги в здобутті профільної освіти зокрема);
- особистісно орієнтований (проведення дитиноцентрованого навчання);
- аксіологічний (побудова освітнього процесу на засадах духовно-ціннісних орієнтацій здобувачів освіти).

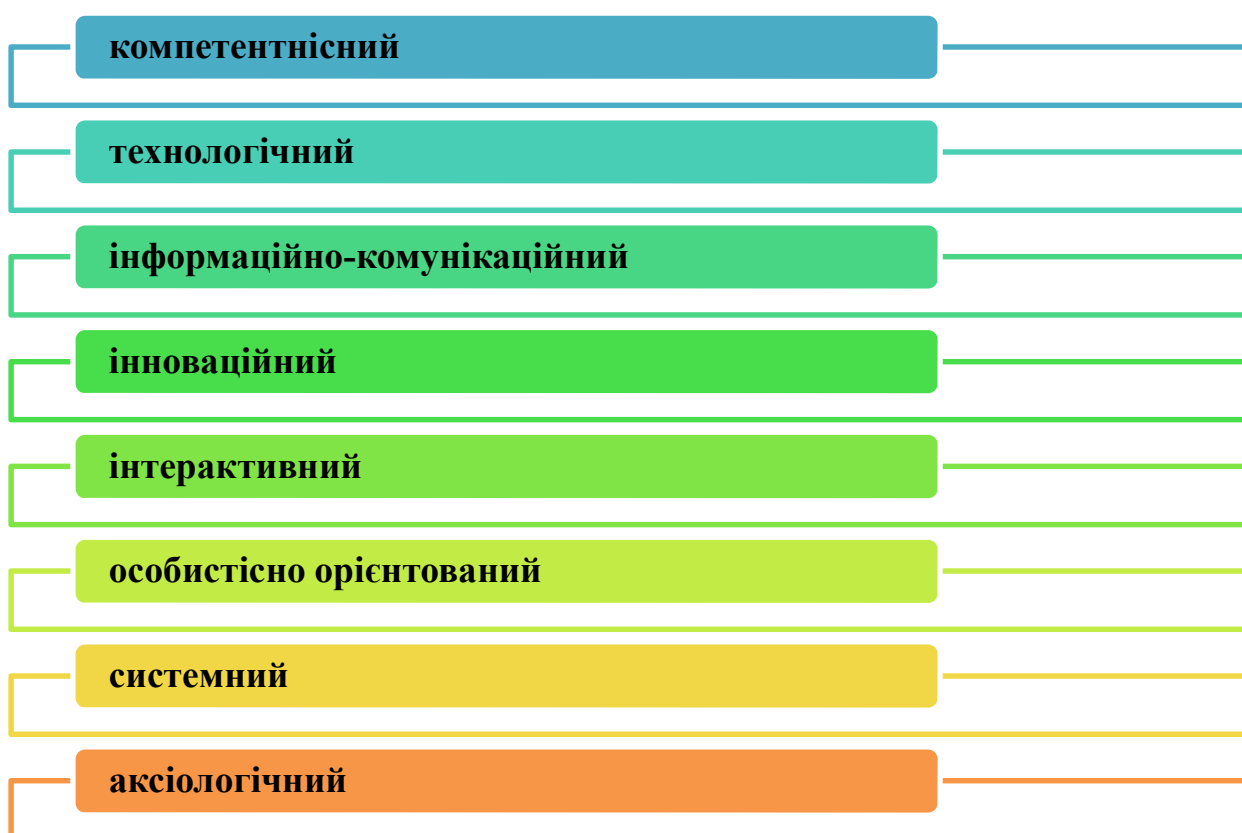

Рис 1.3. Наукові підходи до організації освітнього процесу

Логіка подальшого дослідження передбачає більш глибоке вивчення питання впровадження аксіологічного підходу в освітній процес.

Аксіологія (від грецького «цінність») – це наука про цінності, учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини. Зокрема, наука про цінності освіти, у яких представлена система значень, принципів, норм, канонів, ідеалів, які регулюють взаємодію в освітній сфері та формують компонент відносин у структурі особистості [3].

Загальні засади аксіологічного підходу та особливості його реалізації для різних освітніх рівнів навчання досліджували: В. Андрущенко, Р. Арцишевський, М. Бурда, Т. Бутківська, Н. Вірченко С. Гончаренко, М. Євтух, С. Клепко, В. Кремень, Є. Лодатко, В. Лозова, Ю. Мальований. В. Молодиченко, М. Марчук, В. Огнев'юк, М. Попович, О. Савченко, С. Сисоєва, Н. Ткачова та інші.

Сучасний гуманістичний вектор розвитку освіти в Україні передбачає становлення такої ситуації, яка б забезпечувала формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти протягом життя. Основою для виховання майбутнього покоління педагогів і школярів мають бути фундаментальні загальнолюдські цінності, як-от: людина, сім'я, праця, знання, культура, земля, мир, батьківщина [4].

Перш за все, варто сказати, що аксіологічний підхід ґрунтується на філософському вченні про етичні, моральні і культурні цінності як визначальні засади людського буття, які задають напрями і мотивованість людського життя, діяльності та вчинків [22].

Аксіологічний підхід органічно вплітається в гуманістичну педагогіку, оскільки людина розглядається в ній як самоціль суспільного розвитку і вища цінність суспільства. Тому аксіологія є основою нової філософії освіти і, відповідно, методологією сучасної педагогічної науки і педагогічних досліджень [5].

Аксіологічний підхід у розв'язанні глобальних проблем освіти передбачає передусім виховання гуманістичного типу особистості здобувача освіти. Найважливішим критерієм гуманізації освіти стають не стільки набуті знання, уміння та навички, скільки усвідомлення й прийняття кожним учасником освітнього процесу гуманістичних ідеалів, прагнення до постійного самовдосконалення [21].

Як зазначає Т. Калюжна, найважливішим аксіологічним орієнтиром педагогічної діяльності є вивчення особистості підростаючої людини. «Саме на педагога покладається почесний і відповідальний обов'язок – передавати духовну естафету кращих народних традицій і історичних звершень народу. Вчитель – це особистість з високим відчуттям цивільної відповідальності за благородну місію виховання підростаючого покоління, людина переконана, яскрава, емоційна. Образ педагогічного працівника відображає кращі етичні якості особистості, високий рівень культури» [12, с.10].

У нормативно-правових документах, які регламентують провадження освітнього процесу в Україні чітко зазначено, що до основних напрямів реалізації освітньої стратегії віднесено:

- переорієнтацію пріоритетів освіти з держави на особистість, на послідовну демократизацію і гуманізацію навчально-виховного процесу, педагогічної ідеології в цілому, тобто на європейські гуманістичні цінності та виміри;

- розроблення інваріантних моделей змісту виховання в навчальних закладах з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій, цінностей виховання та навчання [13].

Отже, розуміємо аксіологічний підхід як спрямованість освітнього процесу на формування життєвих компетентностей, ціннісних орієнтацій сучасного здобувача освіти.

Наступний розділ присвячено вивченню практичних аспектів формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Висновки до першого розділу

У першому розділі кваліфікаційного дослідження проаналізовано основні поняття, зокрема уточнено визначення «ціннісні орієнтації», з'ясовано особливості аксіологічного підходу в освіті.

Дефініція «ціннісні орієнтації» вивчається багатьма науками, зокрема педагогікою, психологією, філософією, соціологією, економікою тощо. тож, не можна говорити про стале уніфіковане трактування: все залежить від того кута зору, під яким ціннісні орієнтації розглядаються. В межах нашого дослідження ми розуміємо ціннісні орієнтації як набуті в процесі успішної соціалізації особистісні якості та знання, що забезпечують адекватне співіснування людей в соціумі.

Наукові підходи орієнтують освітній процес на певні засади провадження самого процесу. Так, компетентнісний підхід орієнтує на формування загальних та спеціальних (ключових) компетентностей; інноваційний – це орієнтація на сучасні досягнення науки і техніки, новітні підходи в освіті тощо; особистісно орієнтований підхід забезпечує дитиноцентризм та суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками освітнього процесу.

Аксіологічний підхід в освітньому процесі спрямовано на формування у здобувачів освіти ціннісних орієнтацій, життєво необхідних компетентностей, гнучких навичок.

Проаналізовано особливості підліткового віку. Встановлено, що чіткої вікової періодизації підлітків немає, що може бути пояснено специфікою європейських класифікацій. Ми притримуємося позицій, що підлітковий вік у межах від 10 до 16 років, тобто припадає на період навчання дитини в середній та старшій школі. Визначено особливості підліткового віку, а саме: антропометричне формування, період статевого дозрівання, емоційна нестійкість, формування моральних переконань, налагодження комунікативної взаємодії з іншими людьми.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Визначення ціннісних орієнтацій старшокласників (на прикладі Криворізького Центрально-Міського ліцею)

Криворізький Центрально-Міський ліцей вже багато років є опорним закладом освіти міста, зі стін якого виходять добре підготовлені здобувачі освіти. великий вклад в розвиток освітнього закладу роблять його педагогічний колектив, батьківський комітет та безпосередньо самі учні. Серед них завжди є багато учасників та призерів різноманітних конкурсів олімпіад різного рівня, здобувачі освіти є постійними членами Малої академії наук України. Це свідчить про високу вмотивованість до навчання та сприятливі умови для здобуття освіти. проте, навіть в учнів з високим інтелектуальним розвитком можуть виникати проблеми із комунікацією, у відносинах із батьками або однолітками. До того ж, складні соціально-політичні умови ставлять неабиякі виклики перед учнями та їхніми батьками. Тож, робота соціального педагога в закладі освіти є необхідною.

Соціальний педагог закладу освіти забезпечує супровід усіх учасників освітнього процесу. Це передбачає надання комплексу соціально-педагогічних послуг, зокрема:

- консультації (індивідуальні, сімейні, групові);
- профорієнтація;
- соціальний захист (дітей пільгових категорій);
- психологічна допомога (бесіди, консультації, тренінги);
- діагностика (зادля вчасного реагування на відхилення від норми);
- профілактика (попередження негативних явищ) тощо.

Одним із професійних завдань соціального педагога закладу освіти є проведення групових занять з учнями, проведення діагностики за різними

критеріями: рівня соціалізації, стан навчання, мотивація до подальшої трудової діяльності, міжособистісні зв'язки та багато іншого. Уточнення, якими саме ціннісними орієнтаціями сьогодні оперує старшокласник, встановити рівень сформованості таких орієнтацій – також є важливим завданням для соціального педагога.

Протягом 2022-2023 навчального року на базі Криворізького Центрально-міського ліцею було організовано та проведено діагностичну роботу зі здобувачами освіти старших класів. Всього до діагностики було залучено 84 учні (11-А клас (29 осіб), 11-Б клас (27 осіб) та 11-В клас (28 осіб).

Зважаючи на складну ситуацію, пов'язану із воєнним станом, діагностика була проведена за допомогою google-form, що дало змогу охопити максимальну кількість учнів (Додаток А). Усі питання, які містила анкета, були розподілені на декілька блоків, кожен з яких мав визначити:

- 1) які саме ціннісні орієнтації є визначальними для старшокласника;
- 2) які ціннісні орієнтації, на думку респондента, притаманні саме йому;
- 3) який рівень сформованості цих орієнтацій наявний у респондента.

Таким чином, нам вдалося з'ясувати основні питання, актуальні для нашого дослідження.

Отже, на констатувальному етапі нашої роботи з визначення рівня ціннісних орієнтацій старшокласників ми отримали такі результати.

У блоці «Які саме ціннісні орієнтації є визначальними для старшокласника» було запропоновано обрати три найбільш потрібні для респондента саме зараз: Освіта, Здоров'я, Україна, Свобода слова, Сім'я, Друзі, Мир, Активне життя, Незалежність, Дисциплінованість, Подорожі, Рідна земля, Природа та інші.

Найбільша кількість виборів припала на три цінності:

- здоров'я
- сім'я
- мир.

Найменша кількість виборів була зроблена відносно цінностей:

- освіта
- свобода слова
- дисциплінованість.

Отже, можемо констатувати, що сучасний підліток цінує здоров'я, уважає надзвичайно важливою свою сім'ю та хочу миру.

За другим блоком питань «Які ціннісні орієнтації, на думку респондента, притаманні саме йому» ми отримали такі результати:

Найбільша кількість виборів:

- друзі
- здоров'я
- незалежність
- сім'я.

Найменша кількість виборів:

- свобода слова
- дисциплінованість
- подорожі.

У блоці «Який рівень сформованості цих орієнтацій наявний у респондента» ми змогли констатувати такі результати (у %):

Таблиця 2.1

	1*	2*	3*	4*	5*	6*	7*	8*	9*	10*
Високий	9	61	12	49	54	31	14	13	11	6
Середній	37	18	67	25	39	54	19	32	42	54
Низький	54	21	21	26	7	15	67	55	47	40

1* освіта

6* мир

2* здоров'я

7* активне життя

3* свобода слова

8* незалежність

4* сім'я

9* дисциплінованість

5* друзі

10* подорожі

Проведене дослідження на констатувальному етапі дало змогу визначити, що сьогодні сучасному старшокласнику притаманні такі ціннісні орієнтації як: здоров'я, мир, сім'я тощо. Тобто, для підлітків актуальним є досить традиційні ціннісні орієнтації. Окрім того, ми можемо відмітити, що абсолютна більшість опитаних старшокласників мають в своєму особистому наборі такі традиційні ціннісні орієнтації, притаманні і дорослому населенню.

Окрім цього, ми змогли визначити, які ціннісні орієнтації є найменш затребувані сьогодні, тож, вважаємо, що треба провести серію заходів з формування ціннісних орієнтацій старшокласників, зокрема для формування любові до Батьківщини; поваги до національних символів, природи, національних традицій, сімейних традицій.

Задля розробки програми формування ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах освітнього закладу, варто визначити комплекс соціально-педагогічних умов формування означеного явища.

2.2. Соціально-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій старшокласників

Заклад освіти має потужні можливості для формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти. Завжди через освіту впроваджувалися та мали успіх програми і концепції розвитку гуманізму, толерантності, рівних прав усіх здобувачів освіти тощо. Тож, вважаємо, що визначений комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників може сприяти означеному процесу. Деталізуємо кожен з умов нижче.

Систематичне залучення старшокласників до волонтерської діяльності.

Сьогодні волонтерством займаються абсолютно усі громадяни нашої держави. Кожен хоче бути причетним до оборони та перемоги нашої держави над окупантом. І діти, і дорослі беруть активну посильну участь в волонтерських загонах та центрах. На наше переконання, волонтерство є одним із найкращих способів формування ціннісних орієнтацій.

Освітняни одні з перших долучилися до організації та координування волонтерських штабів при закладах освіти, що дало змогу залучити до такої діяльності місцеву громаду, здобувачів освіти та їхніх батьків. Серед основних видів діяльності можна назвати:

- плетіння маскувальних сіток;
- збір теплих речей та продуктів для територіальної оборони;
- збір коштів на потреби ЗСУ;
- організація прихистку для вимушених переселенців тощо.

Педагогічний колектив Криворізького Центрально-Міського ліцею, здобувачі освіти та їхні батьки також не стояли осторонь волонтерської діяльності. Здійснюючи волонтерську діяльність було забезпечено формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти старших класів через залучення їх до таких заходів:

- організація і проведення свят для дітей пільгових категорій (діти загиблих військовослужбовців, діти з числа внутрішньо переміщених осіб, діти з інвалідністю);
- проведення благодійних акцій для допомоги ЗСУ (збір коштів);
- проведення ярмарок поробок (гроші від продажу також йшли на потреби ЗСУ);
- участь у розвантажуванні гуманітарних товарів першої необхідності для потреб громади.

Таким чином, ми змогли через залучення до суспільно корисної і вкрай необхідної сьогодні волонтерської діяльності сформувати ціннісні орієнтації старшокласників – гуманізм, взаємодопомога, бажання захистити свою Батьківщину, дисциплінованість, організованість.

Вшанування пам'ятних дат та визначних подій для України.

Історія України має багато пам'ятних дат, визначних подій, великих імен для вшанування. Ми переконані, що вшанування календаря пам'ятних дат має бути обов'язковою умовою для формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти, зокрема таких як любов до Батьківщини, повага до історичного минулого своєї держави, визнання героїчних вчинків історичних постатей тощо.

Проведення заходів з формування ціннісних орієнтацій та життєвих компетентностей старшокласників.

Будь-яка діяльність, зокрема і соціально-педагогічна, буде мати свої позитивні результати за умови впровадження її на засадах системності та комплексності. Формування ціннісних орієнтацій має відбуватися системно, протягом усього часу, який дитина проводить в закладі освіти. Для цього можуть бути використані різноманітні методи, зокрема:

- стенди з національною символікою;
- використання гімну України під час урочистостей в закладі освіти;
- виховні години на патріотичні теми;
- екскурсії історичними місцями рідного міста;
- власний приклад високого рівня ціннісних орієнтацій педагогів.

Лише при комплексному підході до формування ціннісних орієнтацій можна досягти позитивного результату. Тому варто щоб усі педагогічні працівники, батьки здобувачів освіти та самі учні прагнули досягти позитивного результату – формування ціннісних орієнтацій.

Здійснення індивідуальної соціально-педагогічної роботи з учнями.

Окрім колективної діяльності з формування ціннісних орієнтацій (загальношкільні та класні заходи, виховні години, екскурсії тощо) важливим аспектом формування ціннісних орієнтацій є індивідуальна робота. Особливо актуальною така діяльність є при формуванні особистісно-інтимних ціннісних орієнтацій – любов до батьків, емпатія, інтимно-особистісні стосунки із партнером тощо. При індивідуальних бесідах, відвертих розмовах

старшокласник здатен розкрити всі наявні в нього проблеми, розібратися в них та знайти правильний шлях подолання труднощів. Важливо, щоб соціальний педагог в такому випадку відігравав роль друга та радника, і жодним чином не показував свою правоту, зверхність, надмірну компетентність тощо. Старшокласник має відчувати дружню підтримку в образі соціального педагога.

Проведення корекційних заходів із учнями, які цього потребують.

Варто сказати, що у здобувачів освіти ліцею, незважаючи на високий рівень інтелектуальної підготовки, вмотивованість до навчання, також бувають серйозні проблеми, які потребують корекційної роботи з боку соціального педагога, практичного психолога та класного керівника. У процесі здійснення корекційних заходів також відбувається формування ціннісних орієнтацій здобувача освіти. важливо, щоб учні усвідомлювали важливість проведення своєчасної корекції поведінки, ціннісних орієнтацій, комунікативних особливостей тощо.

Організація і проведення лекторіїв для батьків, педагогічних працівників з формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Як ми вже зазначали вище, соціально-педагогічна діяльність має здійснюватися комплексно. Для цього варто залучати по можливості батьків здобувачів освіти до процесу формування ціннісних орієнтацій старшокласників. Звісно, ми не в праві вимагати від батьків створення особливих умов для своїх дітей вдома, проте ми в силах дати необхідні методичні рекомендації, потрібну інформацію для того, щоб процес формування ціннісних орієнтацій і батьків і дітей відбувався цілісно, комплексно та в правильному напрямку.

Заклад освіти систематично проводить батьківські збори. Тож, під час таких зборів класні керівники і соціальний педагог можуть приділяти час інформуванню батьків з формування ціннісних орієнтацій учнів.

Нижче представлено узагальнену модель соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах освітнього процесу.

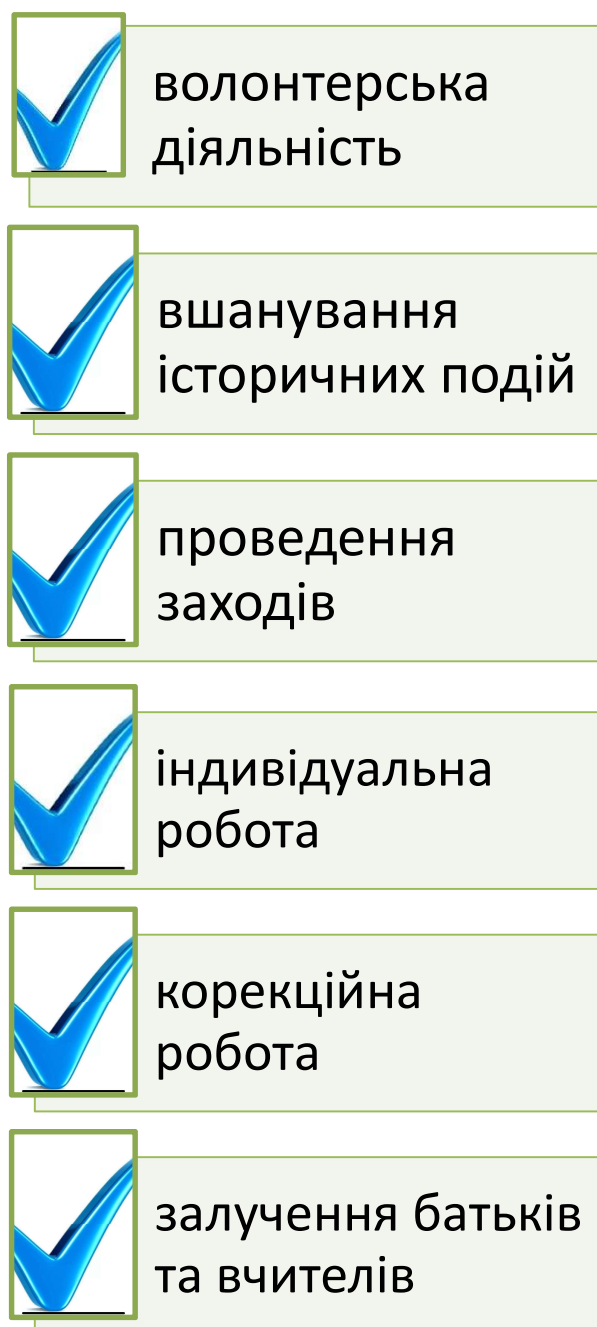

Рис. 2.1. Соціально-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

2.3. Розробка програми формування ціннісних орієнтацій старшокласників

У попередніх підрозділах ми описали результати констатувального етапу дослідження з визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій старшокласників. Також було визначено комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах закладу освіти.

Для підвищення рівня сформованості ціннісних орієнтацій старшокласників пропонуємо програму заходів, яка, на наше переконання, має сприяти такій діяльності.

Таблиця 2.2.

Програма формування ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах закладу освіти

Форма роботи	Формат проведення	Очікуваний результат
Виховні години	дистанційно	Обговорення актуальних тем політичного, національно-патріотичного характеру, підвищення рівня обізнаності старшокласників щодо подій, які відбуваються у світі та змінюють його
Тематичні веб-квести	Дистанційно	Розвиток інтуїції, навичок швидко приймати рішення та працювати в команді
Урочистості до пам'ятних дат	Очно	Привчання учнівської молоді до шанобливого ставлення до історичного минулого держави, вшанування героїв України

Засідання «круглого столу»	Дистанційно	Підвищення рівня формування ціннісних орієнтацій старшокласників
Експерсії	Очно	Любов до рідного краю, знання історичних місць рідного міста
Зустрічі із видатними особистостями сучасності	Очно	Розширення культурного світогляду старшокласників, привчання до мистецьких заходів, знайомство із сучасниками – творчими особистостями
Лекторії для батьків	Очно	Підвищення рівня обізнаності та методичної підготовки батьків до роботи з дітьми щодо формування ціннісних орієнтацій
Методичні ради для педагогічного колективу	Очно/дистанційно	Надання актуальної інформації педагогічним працівникам и щодо інноваційних технологій формування ціннісних орієнтацій старшокласників
Індивідуальна робота з учнями	Очно	Забезпечення індивідуального підходу до старшокласників

Програма була реалізована із учнями старших класів Криворізького Центрально-Міського ліцею протягом 2022-2023 навчального року. Після реалізації програми заходів було проведено повторну діагностику для встановлення рівня формування ціннісних орієнтацій старшокласників. В наступному розділі кваліфікаційного дослідження описано результати повторного діагностування учнів.

Висновки до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційної роботи визначено рівень сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів освіти старших класів на прикладі Криворізького Центрально-Міського ліцею. Після проведення діагностики встановлено, що сучасному підлітку притаманні такі ціннісні орієнтації як друзі, здоров'я, сім'я, свобода слова тощо. А такі цінності як мир, свобода, незалежність, природа притаманні молоді, проте не займають найвищих позицій в ієрархії ціннісних орієнтацій.

Визначено комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників, а саме: систематичне залучення старшокласників до волонтерської діяльності; шанування пам'ятних дат та визначних подій для України; проведення заходів з формування ціннісних орієнтацій та життєвих компетентностей старшокласників; здійснення індивідуальної соціально-педагогічної роботи з учнями; проведення корекційних заходів із учнями, які цього потребують; організація і проведення лекторіїв для батьків, педагогічних працівників з формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Розроблено та реалізовано програму заходів, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій старшокласників, яка передбачала проведення виховних годин, екскурсій, веб-квестів, бесід, урочистих заходів тощо.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Аналіз результатів реалізації програми формування ціннісних орієнтацій старшокласників

Впровадження програми заходів з формування ціннісних орієнтацій старшокласників відбувалося із створенням відповідних соціально-педагогічних умов, а саме: учні старших класів періодично залучалися до волонтерської діяльності, залучалися до організації та проведення урочистостей до пам'ятних дат та подій, здійснювалася індивідуальна та корекційна робота, залучалися батьки здобувачів освіти.

В квітні 2023 року було проведено повторне анкетування старшокласників на предмет виявлення ціннісних орієнтацій за тими самими параметрами. За мету ми ставили виявити ієрархічний порядок ціннісних орієнтацій старшокласників та порівняти обидва показники – до та після впровадження програми заходів. Таким чином, ми зможемо або підтвердити, або спростувати ефективність запропонованої програми.

На контрольному етапі нашої роботи з визначення рівня ціннісних орієнтацій старшокласників ми отримали такі результати.

У блоці «Які саме ціннісні орієнтації є визначальними для старшокласника» було запропоновано обрати три найбільш потрібні для респондента саме зараз: Освіта, Здоров'я, Україна, Свобода слова, Сім'я, Друзі, Мир, Активне життя, Незалежність, Дисциплінованість, Подорожі, Рідна земля, Природа та інші.

Найбільша кількість виборів припала на такі три цінності:

- мир (58 виборів)
- сім'я (55 виборів)

- свобода (53 вибори)

Найменша кількість виборів була зроблена відносно цінностей:

- освіта (19 виборів)
- свобода слова (18 виборів)
- подорожі (11 виборів)

Отже, у порівнянні із попереднім анкетуванням ми можемо зазначити, що старшокласниками були зроблені вибори такі: *здоров'я, сім'я, мир*, а після впровадження програми заходів вибори були такими: *мир, сім'я, свобода*.

Можемо зробити висновок, що ціннісні орієнтації старшокласників не сильно видозмінилися, проте важливим є переміщення на верхні щаблі таку цінність як *свобода*.

Очевидно, в нинішніх умовах, коли вся Україна вже другий рік живе у воєнному стані, для підлітків набуло актуальності поняття «свободи». До того ж, проведена соціально-педагогічна робота з формування ціннісних орієнтацій старшокласників засвідчила позитивний результат.

За другим блоком питань «Які ціннісні орієнтації, на думку респондента, притаманні саме йому» ми отримали такі результати:

Найбільша кількість виборів:

- сім'я (79 виборів)
- незалежність (44 вибори)
- природа (39 вибори)
- друзі (38 виборів).

Варто наголосити, що такі поняття як *сім'я* і *друзі* повторюються і на етапі констатувальному, і на етапі контрольному, проте в різних позиціях.

У блоці «Який рівень сформованості цих орієнтацій наявний у респондента» при повторному діагностуванні ми змогли констатувати такі результати (у %):

Таблиця 3.1

	1*	2*	3*	4*	5*	6*	7*	8*	9*	10*
Високий	9	72	10	79	58	76	7	67	11	6
Середній	37	19	66	13	35	11	39	23	42	54
Низький	54	9	24	8	7	13	54	10	47	40

1* освіта

6* мир

2* здоров'я

7* активне життя

3* свобода слова

8* незалежність

4* сім'я

9* дисциплінованість

5* друзі

10* подорожі

У порівнянні із попередніми результатами варто наголосити на тому, що ми побачили зміни у важливих позиціях ціннісних орієнтацій. Так, на вищій щаблі старшокласники поставили такі цінності як: *мир, незалежність, сім'я, здоров'я та друзі*. Сьогодні вже на другий план відходять *свобода слова, подорожі, активне життя*. Це свідчить про вплив соціально-педагогічної роботи, яка проводилася систематично та комплексно з формування ціннісних орієнтацій.

Очевидно, що ті обставини, в яких опинилися усі жителі України мають суттєвий вплив на формування або зміну ціннісних орієнтацій. Ми спостерігаємо і серед дітей, і серед дорослих громадян такі зміни.

Отже реалізацію програми заходів з формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в умовах освітнього закладу можна вважати успішною, адже позитивна динаміка в результатах присутня, а значить рівень сформованості ціннісних орієнтацій старшокласників зріс.

Результати, отримані після проведення повторного діагностування засвідчили, що частково змінився ієрархічний порядок тих ціннісних орієнтацій, які були притаманні старшокласникам до початку впровадження розробленої програми. Тож можемо підтвердити ефективність програми заходів з формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

3.2. Методичні рекомендації педагогам та батькам з підвищення рівня ціннісних орієнтацій старшокласників

Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми формування ціннісних орієнтацій підлітків та власний педагогічний досвід дали змогу сформулювати методичні поради педагогічним працівникам та їхнім батькам з підвищення рівня сформованості ціннісних орієнтацій учнів.

Узагальнено представимо методичні поради на рис 3.1. Детально опишемо кожен методичну пораду нижче.

Рис. 3.1. Методичні рекомендації педагогам і батькам з формування ціннісних орієнтацій старшокласників

Власним прикладом підкреслювати значущість таких цінностей як любов до Батьківщини, патріотизм, національна гідність, свобода, незалежність.

Педагогічний колектив має разом із батьками транслювати однакове ставлення до таких понять. Адже особливо актуально сьогодні виховувати гідну своєї держави молодь. Цінності, пов'язані із патріотизмом, любов'ю до власної землі плекають справжніх захисників і захисниць свого народу.

Сьогодні ми усі переконалися, наскільки важливо відчувати свою національну ідентичність та бути готовими стати на захист своєї держави у будь-який спосіб.

Більше часу приділяти духовно-естетичному вихованню здобувачів освіти.

Реформування освіти вимагає переходу на прискорені темпи засвоєння навчального матеріалу, повсякчас впроваджуються інноваційні технології. Також процес цифровізації освіти ще більше посилює її бездуховність. Ми вважаємо, що варто посилювати духовний розвиток та естетичний смак здобувачів освіти через різноманітні форми роботи: це можуть бути виховні години, присвячені обговоренню актуальних духовно-моральних питань, екскурсії, відвідування музеїв, виставок, концертів, театральних вистав тощо.

Варто поновлювати в закладах освіти опіку старших учнів над молодшими.

Практика шефства старшокласників над учнями молодших класів стала вже, на жаль, історією. Ми переконані, що в закладі освіти має бути поновлена робота, яка б передбачала залучення старшокласників до освітнього процесу молодших школярів. Окрім того, варто залучати старшокласників до організації та проведення різноманітних цікавих та розважальних заходів для дітей меншого віку. Така діяльність сприятиме формуванню ціннісних орієнтацій, зокрема таких як: доброта, відповідальність, емпатія, турбота тощо.

Заохочувати педагогічних працівників до провадження освітнього процесу на засадах аксіологічного підходу.

Аксіологічний підхід в освіті не вимагає складних технологічних перебудов самого процесу навчання. Тож, ми переконані, що підкреслення важливості духовного, естетичного, морального аспектів освіти та виховання мають позитивно впливати на формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти.

Комплексно підходити до проблеми формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Будь-яка діяльність, спрямована на особистість дитини, має здійснюватися комплексно та систематично. Не є виключенням і процес формування ціннісних орієнтацій. Педагоги і батьки та інші особи, які можуть брати участь в процесі соціалізації особистості дитини повинні завжди дотримуватися спільних позицій, особливо в питанні формування ціннісних орієнтацій. Дитина, як правило, бере приклад з дорослих, які її оточують, тож варто відповідати тим високим вимогам, які ми – дорослі – потім висуваємо до наших дітей.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі кваліфікаційного дослідження проаналізовано результати повторної діагностики старшокласників на предмет виявлення ієрархії притаманних їм ціннісних орієнтацій. Результати повторної перевірки підтвердили ефективність програми заходів, що була розроблена та реалізована в освітньому процесі протягом 2022-2023 навчального року.

На основі глибокого теоретичного аналізу наукової літератури та практичного педагогічного досвіду надано методичні рекомендації педагогічним працівникам та батькам здобувачів освіти з формування ціннісних орієнтацій останніх, зокремаб треба власним прикладом підкреслювати значущість таких цінностей як любов до Батьківщини, патріотизм, національна гідність, свобода, незалежність; більше часу приділяти духовно-естетичному вихованню здобувачів освіти; варто поновлювати в закладах освіти опіку старших учнів над молодшими; заохочувати педагогічних працівників до провадження освітнього процесу на засадах аксіологічного підходу та комплексно підходити до проблеми формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

ВИСНОВКИ

Сьогодні важко визначити той перелік ціннісних орієнтації підлітків, якими вони оволодівають у процесі дорослішання, адже в процесі виховання активно бере участь інтернет – уся інформація, негативна реклама, пропагування куріння, проституції та інших деструктивних явищ, на які діти підліткового віку звертають свою увагу. Тому важливо на рівні сім'ї та школи зробити все можливе для того, щоб у дітей були сформовані правильні ціннісні орієнтації для подальшого життя.

Родина – це перше оточення дитини, перші агенти її соціалізації. Від сімейних традицій, рівня освіченості та виховання самих батьків залежить формування найперших ціннісних орієнтацій дитини – повага до старших, любов до Батьківщини, турбота про тварин, шанобливе ставлення до своїх речей тощо. Від того, які в сім'ї панують взаємини, напряду залежить формування тих чи інших ціннісних орієнтацій дитини.

Ще одним важливим агентом соціалізації дитини є заклад освіти та дитячий колектив. І заклад дошкільної освіти, і школа, і навіть у вищій школі продовжується формування ціннісних орієнтацій особистості. це говорить про те, що освітній процес на усіх рівнях має здійснюватися на засадах аксіологічного (ціннісного) підходу.

Саме тому обрана тема кваліфікаційного дослідження є актуальною та своєчасною.

У першому розділі кваліфікаційного дослідження проаналізовано основні поняття, зокрема уточнено визначення «ціннісні орієнтації», з'ясовано особливості аксіологічного підходу в освіті. Дефініція «ціннісні орієнтації» вивчається багатьма науками, зокрема педагогікою, психологією, філософією, соціологією, економікою тощо. тож, не можна говорити про стале уніфіковане потрактування: все залежить від того кута зору, під яким ціннісні орієнтації розглядаються. В межах нашого дослідження ми розуміємо ціннісні орієнтації як набуті в процесі успішної соціалізації

особистісні якості та знання, що забезпечують адекватне співіснування людей в соціумі.

Наукові підходи орієнтують освітній процес на певні засади провадження самого процесу. Так, компетентнісний підхід орієнтує на формування загальних та спеціальних (ключових) компетентностей; інноваційний – це орієнтація на сучасні досягнення науки і техніки, новітні підходи в освіті тощо; особистісно орієнтований підхід забезпечує дитиноцентризм та суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками освітнього процесу.

Аксіологічний підхід в освітньому процесі спрямовано на формування у здобувачів освіти ціннісних орієнтацій, життєво необхідних компетентностей, гнучких навичок.

Проаналізовано особливості підліткового віку. Встановлено, що чіткої вікової періодизації підлітків немає, що може бути пояснено специфікою європейських класифікацій. Ми притримуємося позицій, що підлітковий вік у межах від 10 до 16 років, тобто припадає на період навчання дитини в середній та старшій школі. Визначено особливості підліткового віку, а саме: антропометричне формування, період статевого дозрівання, емоційна нестійкість, формування моральних переконань, налагодження комунікативної взаємодії з іншими людьми.

У другому розділі кваліфікаційної роботи визначено рівень сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів освіти старших класів на прикладі Криворізького Центрально-Міського ліцею. Після проведення діагностики встановлено, що сучасному підлітку притаманні такі ціннісні орієнтації як друзі, здоров'я, сім'я, свобода слова тощо. А такі цінності як мир, свобода, незалежність, природа притаманні молоді, проте не займають найвищих позицій в ієрархії ціннісних орієнтацій.

Визначено комплекс соціально-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій старшокласників, а саме: систематичне залучення старшокласників до волонтерської діяльності; шанування пам'ятних дат та

визначних подій для України; проведення заходів з формування ціннісних орієнтацій та життєвих компетентностей старшокласників; здійснення індивідуальної соціально-педагогічної роботи з учнями; проведення корекційних заходів із учнями, які цього потребують; організація і проведення лекторіїв для батьків, педагогічних працівників з формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Розроблено та реалізовано програму заходів, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій старшокласників, яка передбачала проведення виховних годин, екскурсій, веб-квестів, бесід, урочистих заходів тощо. У третьому розділі кваліфікаційного дослідження проаналізовано результати повторної діагностики старшокласників на предмет виявлення ієрархії притаманних їм ціннісних орієнтацій. Результати повторної перевірки підтвердили ефективність програми заходів, що була розроблена та реалізована в освітньому процесі протягом 2022-2023 навчального року.

На основі глибокого теоретичного аналізу наукової літератури та практичного педагогічного досвіду надано методичні рекомендації педагогічним працівникам та батькам здобувачів освіти з формування ціннісних орієнтацій останніх, зокремаб треба власним прикладом підкреслювати значущість таких цінностей як любов до Батьківщини, патріотизм, національна гідність, свобода, незалежність; більше часу приділяти духовно-естетичному вихованню здобувачів освіти; варто поновлювати в закладах освіти опіку старших учнів над молодшими; заохочувати педагогічних працівників до провадження освітнього процесу на засадах аксіологічного підходу та комплексно підходити до проблеми формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Тож, завдання дослідження виконано, мету – досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищогопедагогічного навчального закладу: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / Н. О.Антонова. К., 2003. 16 с.
2. Виховання молоді через призму телевізійного мовлення. Телевізійна й радіожурналістика (Історія, теорія, практика: погляд у майбутнє) Зб. наук. метод. праць. ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. Вип. 2. 196 с.
3. Вікіпедія: Аксіологія. URL:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>
4. Вітвицька С.С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63-67.
5. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. 243 с.
6. Дмитрук Н., Падалка Г., Кіреєв С., Мостова І., Бікла О., Шелепа В. Цінності української молоді. К.: П П “СКД” 2016. 90 с.
7. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету Україна. 2010. № 2. С. 26-30.
8. Дряпіка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій: навчальний посібник Ужгород: Ліра, 2000. 228 с.
9. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

- 10.Іванова Л. С. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вузу. *Практ. психологія та соц. робота.* 2007. № 4. С. 16-19.
- 11.Іванченко А.В. Соціально-педагогічна підготовка вчителя / А.В. Іванченко, А.А. Сбруєва. – Житомир: ЖДПУ, 2000. 112 с.
- 12.Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 128 с.
- 13.Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>
- 14.Настільна книга шкільного психолога / [Авт.-уклад. О. Є. Марінушкіна]. Х. : Вид. Ранок, 2010. –288с.
- 15.Ніколаєнко С.М ., Шинкарук В.Д., Рудень Д.М ., Сопівник Р.В., Сопівник І.В., Петрів Г.В., Кушнір А.О., Мойсєєв В.В., Давидова О.П. Програма виховання студента: “Фахівець, громадянин, патріот”. К.: “Компринт”. 2016. с.5.
- 16.Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва К. Знання України, 2004. 263 с.
- 17.Педагогічні умови ціннісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів// *Професійна освіта: педагогіка і психологія : Польсько-український, україно-польський щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Вип. XIII. Ченстохова-Київ, 2011. С. 162-166.*
- 18.Сопівник І. В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія “Педагогіка, психологія, філософія”.* 2016. Вип. 239. С. 225-229.
- 19.Сопівник Р. В., Сопівник І. В. Експериментальна робота з удосконалення виховної роботи зі студентською молоддю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

- природокористування України. Серія “Педагогіка, психологія, філософія”. 2010. Вип. 155, Ч.1. С .282-286
- 20.Українське суспільство: моніторинг 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали за ред. В. М. Ворони, А. О. Ручки. К.: Інст соціології НАН України, 2000. 390 с.
- 21.Шевнюк О. Л. Зміст культурологічної освіти майбутнього вчителя. Творча особистість учителя з проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. К. : НПУ, 2002. Вип. 7. С. 169–177.
- 22.Meshko H., Meshko O. Scientific-methodological Foundations of Future Teachers’ Health Culture Forming. Theory and Practice of Future Teacher’s Training for Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I.F. Prokopenko, I.M. Trubavina. Prague: OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 112-125. doi: <https://doi.org/10.46489/ТАРОФТ-11>

ДОДАТКИ

Додаток А

Питання анкети на встановлення ціннісних орієнтацій старшокласників

1. Від яких факторів залежить самореалізація людини в умовах сучасного глобалізованого світу?
 1. сприйняття універсальних моральних стандартів;
 2. готовність людини до адаптації;
 3. отримання якісної професійної освіти;
 4. креативність в прийнятті рішень;
 5. здатність активно пристосовуватися до величезного потоку інформації;
 6. орієнтація на ціннісні пріоритети демократичного суспільства.
2. Фундаментальна потреба особистості, яка починається з визначення мети?
 1. креативність;
 2. соціальна мобільність;
 3. цінність;
 4. ідентифікація;
 5. самореалізація.
3. Реалізація яких цінностей є запорукою економічного процвітання, побудови багатой держави з високим рівнем життя громадян?
 1. суспільне засудження корупції;
 2. співпраця з міжнародними фінансовими інституціям;
 3. запит на професіоналізм, чесну працю;
 4. наявність потужної системи професійної освіти;
 5. створення підприємств з потужною доданою вартістю.
4. Почуття співпереживання, прагнення до взаєморозуміння, співпраці між різними спільнотами, самовіддачі заради братерства, суспільної довіри?
 1. патріотизм;
 2. совість;
 3. солідарність;
 4. союз.
5. За реалізації яких цінностей в соціумі людина є найважливішою суспільною цінністю?
 1. прозоре декларування в Конституції демократичних прав і свобод громадян;
 2. гарантування права приватної власності;
 3. свідомо відповідальність за власне життя;
 4. повага до людської гідності;
 5. толерантна та миролюбна держава.
6. Здатність до продукування принципово нових ідей?
 1. освіченість;
 2. обдарованість;
 3. креативність;

4. романтизм.

7. Ідентичність - це:

1. підвищення власного освітнього рівня;
2. розуміння своєї унікальності, з одного боку, та відчуття належності до певної соціальної групи - з іншого;
3. відчуття себе сучасною людиною;
4. процес взаємодії зі світом, який здійснюється за допомогою творчого саморозкриття.

8. Соціальні переміщення, що супроводжуються зміною соціального статусу індивіда або групи:

1. міграція;
2. мобільність;
3. інтеграція;
4. колонізація.

9. Що є головною умовою у досягненні процвітання та щастя?

1. байдкування;
2. чесна праця;
3. відпочинок;
4. мрія.

10. Людину, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами й виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави, називають:

1. особою;
2. особистістю;
3. громадянином;
4. персоною;
5. депутатом.

11. Які з названих цінностей не належать до універсальних моральних стандартів?

1. свобода;
2. комфорт;
3. толерантність;
4. солідарність.

12. Цінність життя для вас полягає у тому, щоб (виділіть не більш ніж з позиції):

- 1) знайти кохання;
- 2) мати хороших і надійних друзів;
- 3) здобути цікаву професію;
- 4) стати порядною і чесною людиною;
- 5) бути корисним для суспільства;
- 6) виховувати у собі волю і сильний характер;
- 7) вірити в Бога і виконувати його заповіді;
- 8) розвиватися духовно, збагачувати свій світогляд;
- 9) вдосконалювати себе;
- 10) досягати матеріального достатку;
- 11) користуватися життєвими перевагами, брати все від життя;
- 12) зробити кар'єру;

- 13) створити сім'ю;
 14) мати міцне здоров'я;
 15) інше (зазначте) _____
13. Які з перелічених проблем турбують вас найбільше? (Оберіть не більш ніж варіанти) _____
14. Назвіть одним словом рису, яку ви найбільше цінуєте в людях:
 _____.
15. Назвіть одним словом найбільш неприйнятну для вас людську рису: _____;
16. Хто для вас є взірцем для наслідування?
 1) батько;
 2) мати;
 3) хтось із рідних (уточніть) _____;
 4) ваш безпосередній учитель;
 5) історична постать;
 6) людина культури, мистецтва;
 7) літературний персонаж;
 8) кіногерой;
 9) кумир із світу музики;
 10) телеведучий або телевізійний персонаж;
 11) людина, яка досягла успіху в бізнесі;
 12) політичний або громадський діяч сучасності;
 13) не маю взірця для наслідування;
 14) я сам собі взірець;
 15) інше (напишіть) _____;
6. Ким сьогодні для вас є батьки?
 1) наставниками;
 2) опікунами;
 3) друзями;
 4) авторитетом;
 5) просто людьми, які вас люблять.
17. Чи вважаєте ви за необхідне допомагати батькам?
 1) так, зокрема і грошима;
 2) так, але тільки своєю працею;
 3) ні, вони самі успішно розв'язують свої проблеми;
18. Виділіть твердження, яке найбільше відповідає вашому погляду на сім'ю (родину):
 1) це місце, де допомагають розв'язувати мої проблеми, де я обговорюю наболілі питання;
 2) це дім, де я проживаю і виконую певні обов'язки;
 3) це оточення, яке я змушений терпіти.
19. Чи обов'язково для того, щоб жити з коханою (ним):
 1) брати шлюб _____;
 2) мати згоду батьків _____;
 3) жити окремо від батьків _____;
 4) інше (напишіть) _____;

20. Ким для вас є друзі?

- 1) колегами з навчання, роботи;
- 2) людьми, які мають спільне з вами захоплення;
- 3) людьми, з якими ви проводите вільний час;
- 4) людьми, які мають певні риси і засади, що відповідають вашим вимогам;

21. Як ви вважаєте, чи друзі повинні зацікавитися проблемами партнера?

- 1) так, обов'язково;
- 2) бажано, але не обов'язково;
- 3) немає значення;
- 4) ні, не повинні

22. Вкажіть, яка з сучасних професій є найбільш:

- 1) Престижною _____;
- 2) Прибутковою _____;
- 3) Творчою _____

23. Який чинник, на вашу думку, має (матиме) вирішальний вплив на вибір вами майбутньої професії?

- 1) престиж професії;
- 2) реальна можливість працевлаштування за обраною професією;
- 3) порада батьків;
- 4) вчителі;
- 5) друзі;
- 6) можливі заробітки;
- 7) обрана професія – це родинна традиція;
- 8) інше (зазначте) _____;

24. Щоб мати матеріальний достаток у житті, необхідно передусім (виділіть не більше ніж 3 позиції);

- 1) мати добре оплачувану посаду або роботу;
- 2) не обов'язково чесно і наполегливо працювати;
- 3) мати добре забезпечених батьків
- 4) здобути хорошу освіту й бути фахівцем у своїй галузі;
- 5) володіти приватною власністю, наприклад, землею, нерухомістю;
- 6) започаткувати власну справу і займатися бізнесом;
- 7) вдало вкласти гроші і мати від цього стабільні дивіденди;
- 8) бути знайомим з впливовими людьми;
- 9) здобути владу над іншими людьми;
- 10) інше (зазначте) _____;

25. Яка стратегія поведінки в реальній професійній діяльності буде характерною особисто для вас? (виділіть не більше ніж 3 позиції)

- 1) шукатиму таку роботу, яка дасть змогу мені розкрити й реалізувати знання та вміння;
- 2) для мене є важливим лише розмір заробітної платні, зміст виконуваної роботи не матиме для мене жодного значення;
- 3) шукатиму таку роботу, яка є водночас цікавою і високооплачуваною, навіть якщо для цього деякий час залишуся без роботи та засобів для існування;
- 4) інше (зазначте) _____

26. Уявіть, що ви маєте можливість виїхати до будь – якої країни світу. Ваша головна мета:

- 1) подивитися світ і повернутися;
- 2) швидко заробити капітал і повернутися;
- 3) виїхати назавжди;
- 4) підвищити свою професійну кваліфікацію;
- 5) інше (зазначте)_____;

27. Чи вважаєте ви себе віруючою людиною?

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) важко відповісти;

28. Чи ваші релігійні переконання сприяли тому, що хтось повірив у Бога;

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) переконував (ла) у протилежному.

29. Які з наведених ознак найбільшою мірою ріднять вас з українським народом? (виділіть не більше ніж 3 позиції);

- 1) зовнішність;
- 2) риси характеру;
- 3) мова;
- 4) історичне минуле;
- 5) традиції, звичаї, культура;
- 6) релігія, віросповідання;
- 7) побут і спосіб життя;
- 8) територія проживання;
- 9) спільність національно – патріотичних інтересів;
- 10) жодна з наведених ознак не ідентифікує мене з українським народом;
- 11) інше (зазначте)_____

30. Як ви розцінюєте особисте знання традицій та звичаїв свого народу?

- 1) знання досить глибокі;
- 2) поверхневі;
- 3) майже нічого не знаю;
- 4) важко відповісти.

31. Чи у повсякденному житті ваша сім`я дотримується українських народних звичаїв та традицій?

- 1) так, намагається це робити завжди;
- 2) лише у випадку великих релігійних свят чи знаменних подій;
- 3) час від часу;
- 4) не надає їм важливого значення.

32. Цінність життя для Вас полягає у тому, щоб (виділіть не більше 3 позицій):

- 1) здобути цікаву професію;
- 2) мати хороших і надійних друзів;
- 3) стати порядною і чесною людиною;
- 4) бути корисним для суспільства;
- 5) розвиватися духовно, розширювати свій світогляд;
- 6) виховувати у собі волю і сильний характер;

- 8) вдосконалювати себе;
 9) досягти матеріального достатку;
 10) зробити кар'єру;
 11) створити сім'ю;
 15) інше (зазначте) _____
33. Які з перелічених проблем турбують Вас найбільше? (оберіть не більше 3 варіантів):
 1) матеріальне становище;
 2) професійна перспектива;
 3) навчання;
 4) відсутність взаєморозуміння з батьками;
 5) особисте життя;
 6) пошук сенсу життя;
 7) здоров'я;
 8) інше (напишіть) _____
34. Назвіть одним словом рису, яку Ви найбільше цінуєте в людях: _____
35. Назвіть одним словом найбільш не прийнятну для Вас людську рису: _____
36. Хто для Вас є взірцем для наслідування?
 1) батько;
 2) мати;
 3) хтось із рідних (уточніть); _____
 4) ваш безпосередній учитель;
 5) історична постать;
 6) людина культури, мистецтва;
 7) літературний персонаж;
 8) кіногерой;
 9) кумир зі світу музики;
 10) телеведучий або телевізійний персонаж;
 11) людина, яка досягла успіху в бізнесі;
 12) політичний або громадський діяч сучасності;
 13) не маю взірця для наслідування;
 14) я сам собі взірець;
 15) інше (напишіть).
37. Ким на сьогодні для Вас є батьки?
 1) наставниками;
 2) опікунами;
 3) друзями;
 4) авторитетами;
 5) просто люблячими людьми.
38. Чи вважаєте Ви за необхідне допомагати батькам?
 1) так, зокрема і грошима;
 2) так, але тільки своєю працею;
 3) ні, вони самі успішно розв'язують свої проблеми.
39. Виділіть твердження, яке найбільше відповідає Вашій точці зору про власну сім'ю (родину):
 1) це місце, де допомагають розв'язувати мої проблеми, де я обговорюю найболючіші питання;
 2) це дім, де я проживаю і виконую певні побутові обов'язки;
 3) це оточення, яке я змушений терпіти.
40. Чи обов'язково для того, щоб жити разом із коханим (коханою)

брати шлюб _____
 мати згоду батьків _____
 мати не залежне від батьків житло _____
 інше (напишіть) _____

41. Ким для Вас є друзі?

- 1) колегами з навчання, роботи;
- 2) людьми, які мають спільне з Вами захоплення;
- 3) людьми, з якими Ви проводите вільний час;
- 4) людьми, які мають певні засади і риси, що відповідають вашим вимогам.

42. Як Ви вважаєте, чи друзі повинні цікавитися проблемами партнера?

- 1) так, обов'язково;
- 2) бажано, але необов'язково;
- 3) не має значення;
- 4) ні, не повинні.

43. Вкажіть, яка із професій сьогодні є найбільш:

престижною _____
 прибутковою _____
 творчою _____

44. Який чинник, на Вашу думку, має (матиме) вирішальний вплив на вибір Вами майбутньої професії?

- 1) престиж професії;
- 2) реальна можливість працевлаштування за обраною професією.
- 3) порада батьків;
- 4) вчителі;
- 5) друзі;
- 6) можливі заробітки;
- 7) обрана професія — це родинна традиція;
- 8) інше (напишіть).

45. Щоб досягнути матеріального достатку в житті, необхідно передусім (виділіть не більше 3 позицій):

- 1) мати добре оплачувану посаду або роботу;
- 2) необов'язково чесно і наполегливо працювати;
- 3) мати добре забезпечених батьків;
- 4) здобути хорошу освіту і бути фахівцем у своїй галузі;
- 5) володіти приватною власністю, наприклад, землею, нерухомістю;
- 6) започаткувати власну справу і займатися бізнесом;
- 7) вдало вкласти гроші і мати від цього стабільні дивіденди;
- 8) бути знайомим з впливовими людьми;
- 9) здобути владу над іншими людьми;
- 10) інше (напишіть) _____

46. Яка стратегія поведінки в реальній професійній діяльності буде характерною особисто для Вас? (Виділіть не більше 3 позицій):

- 1) шукатиму таку роботу, яка дасть змогу мені розкрити і реалізувати знання та вміння;
- 2) для мене є важливим лише розмір заробітної платні, зміст виконуваної роботи не матиме для мене ніякого значення;
- 3) буду шукати таку роботу, яка є водночас цікавою і високооплачуваною, навіть якщо для цього деякий час залишуся без роботи та засобів для існування;
- 4) інше (напишіть) _____

47. Уявіть, що Ви маєте можливість виїхати у будь-яку країну світу. Ваша головна мета:

- 1) подивитися світ і повернутися;
- 2) швидко заробити капітал і повернутися;
- 3) виїхати назавжди;
- 4) підвищити свою професійну кваліфікацію;
- 5) інше (напишіть) _____